

Ljubo Jurčić*

JEL Classification E65, F01

SVJETSKO GOSPODARSTVO DESET GODINA NAKON POČETKA KRIZE

Protjeklo desetgodišnje razdoblje obilježila je kriza koja je jasne znakove počela pokazivati krajem 2007. godine. U 2008. godini postalo je jasno da će kriza nastupiti, a u 2009. godini kriza se pokazala u punom svjetlu. Poučeni iskustvom Velike depresije iz tridesetih godina prošlog stoljeća i krizama nakon Drugog svjetskog rata, ekonomska znanost i ekonomska politika pristupili su njenom zaustavljanju. Različite zemlje su različito reagirale. Općenito, svijet je zaustavio krizu već u 2010. godini. Posljedice krize će se osjećati duže vrijeme. Neke su bile vidljive odmah, kao što je pad proizvodnje, zaposlenosti i izvoza. Neke su, na prvi pogled manje vidljive, kao što su socijalne posljedice krize i neravnomjerna raspodjela tereta krize među različitim društvenim grupama unutar neke zemlje i među različitim zemljama. Neke posljedice su odgođene za budućnost kao što su obveznice kojima su pokriveni neki troškovi krize, kojima se danas malo trguje i s negativnim kamatnim stopama.

Hrvatska politika nije pronašla put iz krize. Trenutni pozitivni pokazatelji, rast bruto domaćeg proizvoda, pad nezaposlenosti, smanjenje javnog i vanjskog duga su u najvećoj mjeri rezultat okolnosti i pozitivnog okruženja, a ne ekonomske politike. Temeljni problem hrvatske ekonomske politike je

* Dr. sc. Lj. Jurčić, redoviti profesor međunarodne ekonomije i povijesti ekonomske misli na Ekonomskom fakultet Sveučilišta u Zagrebu i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista (E-mail: ljjurcic@efzg.hr).

Ovaj rad je neznatno izmijenjeno uvodno izlaganja na 25. tradicionalnom savjetovanju Hrvatskog društva ekonomista održanom u Opatiji 8.-10. studenog 2017. i prethodno je objavljen u Zborniku sa toga skupa.

zapostavljanje industrijskog razvoja, odnosno razvoja suvremene industrije. Nije provedena tranzicija hrvatske stare i socijalističke industrije u modernu i tržišno orijentiranu industriju. Nepostojanje industrijske politike dovelo je do urušavanja postojeće industrije. U industrijskom društvu, u kojem danas živimo, nema razvoja bez industrijskog razvoja. Kreiranje kvalitetnih radnih mjesta počinje kreiranjem radnih mjesta u suvremenim industrijama. Hrvatska još nema takav pristup, niti takvu politiku. Rezultat je najmanja zaposlenost među EU zemljama i emigracija mladih za koje nema radnih mjesta u Hrvatskoj. Tako ekonomski problem, zapostavljanje industrijskog razvoja, uz pad nataliteta, postaje sve više prvoklasni politički problem: smanjenje broja stanovnika.

Ključne riječi: ekonomska kriza, industrijski razvoj, hiperglobalizacija

1. Demografska kretanja

Sve čime se čovjek bavi je zbog ljudi. Ljudi imaju potrebe i želje i nastoje ih zadovoljiti u što je moguće većoj mjeri. Sredstva kojima zadovoljavaju svoje potrebe i želje su ograničene. Svojom svjesnom i organiziranom aktivnošću, ljudi nastoje smanjiti tu ograničenost. Zadovoljenje ukupnih potreba ljudi na zemaljskoj kugli određuju, na jednoj strani, broj stanovnika, a na drugoj strani, raspoloživost sredstava za zadovoljenje ljudskih potreba i želja. Kroz cijelu povijest, čovjek nastoji svojim inovacijama smanjiti oskudnost, od kamene sjekire prije više od milijun godina, preko vatre i obsidijanskih rezača do današnjih, najsuvremenijih tehnoloških rješenja. Inovacije kroz povećanje proizvodnje smanjuju oskudnost. Ekonomija kroz standardizirane pokazatelje mjeri ukupnu proizvodnju različitih proizvoda i usluga. Zbog toga, u općoj analizi stanja u svijetu, najčešće se polazi od globalnih demografskih i ekonomskih pokazatelja. Ti pokazatelji su i polazna osnova za predviđanje budućnosti.

Stanovništvo svijeta se povećava. Danas na svijetu živi oko 7,550 milijardi ljudi i predviđa se da će taj broj narasti do 2030. na 8,551 milijardu, do 2050. na 9,772 milijarde, i do daleke, 2100. na 11,184 milijarde (Tablica 1.). U rastu broja stanovnika neće svi dijelovi svijeta biti proporcionalno zastupljeni. Procjenjuje se da će iznad-proporcionalni rast biti u Africi, a do pada broja stanovnika doći će u Europi.

Tablica 1.

STANOVNIŠTVO SVIJETA I POJEDINI SVJETSKIH REGIJA

Regija	Stanovništvo (milijuni)			
	2017.	2030.	2050.	2100.
Svijet	7 550	8 551	9 772	11 184
Afrika	1 256	1 704	2 528	4 468
Azija	4 504	4 947	5 257	4 780
Europa	742	739	716	653
Latinska Amerika i Karibi	646	718	780	712
Sjeverna Amerika	361	395	435	499
Oceanija	41	48	57	72

Izvor: UN, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017.). *World Population Prospects: The 2017 Revision*. New York: UN.

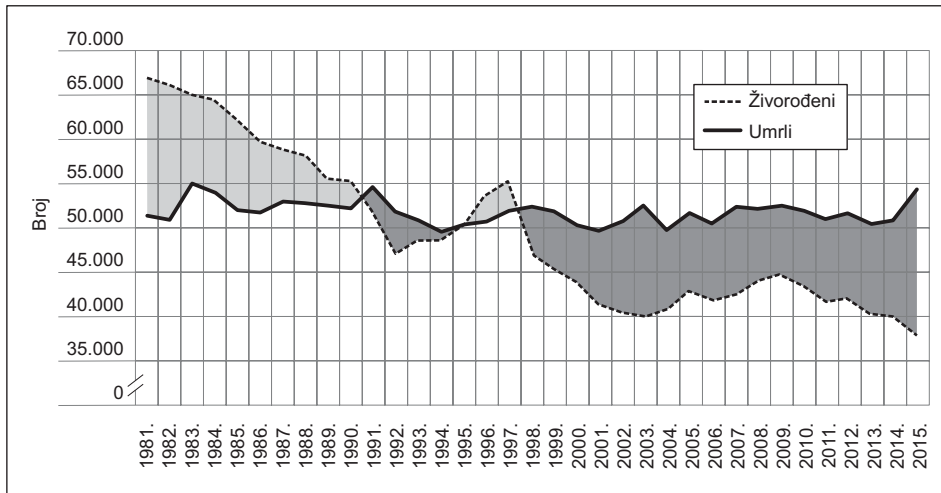
Kretanje broja stanovnika utječe i na demografsku strukturu. Prirodno, u regijama gdje raste broj stanovnika, veći udio će imati mladi, dok u dijelovima svijeta gdje se broj stanovnika smanjuje, povećava se udio starijih. Naravno, produžetak godina života također povećava brojnost stanovništva.

Prirodni prirast stanovništva (odnos rođenih i umrlih) u EU-28 od 1960. godine kreće se oko nule, dok se ukupni prirast, u tom razdoblju, kreće između 2 i 3%, zahvaljujući migracijama (Eurostat, online data code: demo_gln). Starenje stanovništva mijenja strukturu ukupne (agregatne) potrošnje i osobito, osobne potrošnje. Promjena strukture potrošnje vrši pritisak na promjenu strukture proizvodnje. Zbog promjene demografske strukture u svijetu, a osobito u Europi, rast će potražnja proizvoda i usluga koji zadovoljavaju potrebe starijih ljudi. Srebrna ekonomija (engl. *Silver economy*) je termin koji se koristi za ekonomiju koju pokreću stariji, bilo kao aktivni poslovni ljudi ili, češće, kao rastuće tržište proizvoda i usluga za ljude starije životne dobi. Naziv dolazi od sijede, srebrene, boje kose koju najčešće imaju stariji ljudi.

Pozitivne neto migracije u EU-28 tj. veći priljev od odljeva stanovništva, održava prirast iznad nule, što je pozitivno, ali i mijenja religioznu, kulturnu i socijalnu strukturu stanovništva, što stavlja politiku EU-28 pred nove izazove. Na kreiranju politike razvoja EU, promjena strukture stanovništva, treba imati značajniji utjecaj.

Grafikon 1.

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA U HRVATSKOJ

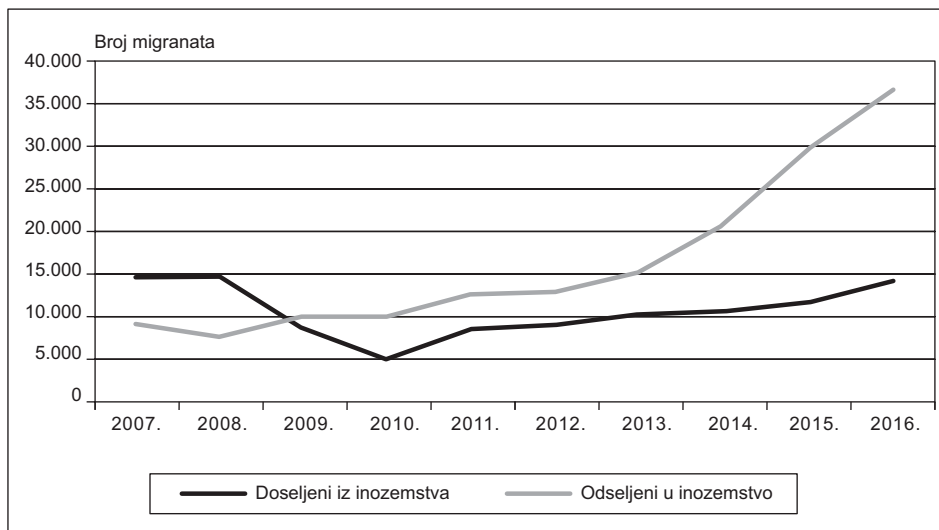
Izvor: DZS (2017.). *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2016.* Priopćenje br. 7.1.1.1. Zagreb: DZS.

Demografski razvoj Hrvatske je puno lošiji, nego što je to slučaj s Europom. Od 1998. godine, kontinuirano do danas, Hrvatska ima negativan prirodni prirast stanovništva (Grafikon 1.). Više ljudi umire nego što se rađa. Od 2012. do 2016. godine, godišnji prosječni hrvatski prirodni prirast stanovništva bio je negativan, oko -3%, odnosno u brojkama, oko 15 tisuća ljudi je prosječno, u ovom razdoblju, više umiralo nego što se rađalo. Posljednjih godina ta razlike se dodatno povećala.

Uz negativan prirodni prirast, Hrvatska je suočena s većom emigracijom od imigracije. Negativan odnos imigracije u odnosu na emigraciju Hrvatska bilježi od 2008. godine (Grafikon 2.). Od 2012. do 2016. godine, prosječno se godišnje u Hrvatsku doseljavalo oko 11 tisuća ljudi, a odseljavalo oko 23 tisuće. Proteklih godina broj odseljenih je značajno porastao, tako da je taj broj 2015. i 2016. prešao 30 tisuća. Kako se u Hrvatskoj u narednim godinama ne očekuje poboljšavanje mogućnosti za zapošljavanje i rast plaća, a u nekim zemljama EU će isteći zabrana slobodnog zapošljavanja hrvatskih državljana, može se očekivati nastavak i pojačavanje ovog trenda iseljavanja.

Grafikon 2.

SALDO MIGRACIJE STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE S INOZEMSTVOM

Izvor: DZS (2017.). *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2016.* Priopćenje br. 7.1.2. Zagreb: DZS.

Hrvatska gubi osnovni proizvodni faktor ili kapital. Ljudski kapital. To sve više postaje ograničavajući faktor povećanja domaće proizvodnje, ali i socijalne i fizičke sigurnosti. Smanjivanje broja stanovnika, u obujmu koje se događa u Hrvatskoj, nije samo demografsko pitanje, nego to sve više postaje i ekonomsko, financijsko, socijalno, sigurnosno, a uzevši sve skupa zajedno, prvoklasno političko pitanje. Nažalost, još se ne nazire odgovor hrvatske politike na ovaj, najveći i najznačajniji hrvatski problem. Države nema bez teritorija i bez stanovnika. A Hrvatska gubi stanovnike!

2. Globalno gospodarstvo

Prema najnovijim makroekonomskim pokazateljima (rast BDP-a, stopa nezaposlenosti, vrijednost svjetskog izvoza, uvoza, deficit državnog proračuna, javni dug, inflacija, kamate, broj zemalja u recesiji i sl.) globalno gospodarstvo je danas najbolje u svojoj povijesti. Nikad u povijesti nije bila toliko velika globalna proi-

zvodnja, trgovina, zaposlenost i nikad u novijoj povijesti nije manji broj zemalja bio u recesiji. Iza tih pozitivnih agregatnih i lako vidljivih pokazatelja, odvijaju se procesi koji mogu utjecati na promjene strukture svjetske ekonomije i koji će sasvim zasigurno, u bliskoj budućnosti, suočiti svijet s potpuno novim izazovima.

Analiza opće strukture svjetske ekonomije najčešće počinje usporedbom broja stanovnika, bruto domaćeg proizvoda (BDP) i izvoza. Iako je osnovni pokazatelj stupnja razvijenosti, bruto domaći proizvod po stanovniku, u tablici 2. taj podatak nije naveden. Nije niti nužan. Naime, usporedba udjela neke zemlje u svjetskom stanovništvu i udjela u svjetskom bruto domaćem proizvodu pokazuje razvijenost neke zemlje. Primjerice, stanovništvo SAD-a čini samo 4,4% svjetskog stanovništva, a ono stvara 15,5% svjetskog BDP, znači, preko tri i pol puta (3,5) više od prosjeka. Odnos BDP i broja stanovnika pokazuje odnos proizvodnosti (efikasnosti) jedne zemlje u odnosu na prosjek svijeta. Njemačka je malo manje efikasnija od SAD-a. Njenih 1,1% udjela stanovnika u svjetskom stanovništvu, stvara 3,3% svjetskog proizvoda. Znači, Njemačka je, mjereno proizvodnošću po stanovniku 3,3 puta efikasnija od svjetskog prosjeka. Na drugoj strani, stanovništvo Kine čini 19 % svjetskog stanovništva koje stvara 17,7% svjetskog BDP što je malo ispod prosjeka. Brazil se nalazi vrlo blizu prosjeku. S 2,8% svjetskog stanovništva, proizvodi 2,6% svjetskog BDP, što je nešto malo ispod prosjeka. Meksiko s udjelom u svjetskom stanovništvu od 1,7% stvara 1,9 % svjetskog proizvoda, što je nešto više od svjetskog prosjeka.

Udio u svjetskom izvozu u odnosu na udio u svjetskom BDP-u i stanovništvu, također, može biti dobar pokazatelj efikasnosti, odnosno uspješnosti neke države ili ekonomije. Kod toga treba imati u vidu činjenicu da su velike zemlje puno manje ovisne o vanjskoj trgovini nego male zemlje. Male zemlje imaju ograničenije proizvodnih kapaciteta koje proizlazi iz apsolutne i relativne ograničenosti proizvodnih resursa i ograničenog tržišta. S jedne strane postoji fizičko ograničenje proizvodnje roba i usluga koje stanovnici male zemlje žele, a na drugoj strani, postoji ograničeno domaće tržište na kojem se, plasmanom roba i usluga, ne može postići ekonomija obujma i smanjenje prosječnih troškova proizvodnje, a time i cijena proizvoda. Zbog tih odnosa, male zemlje su prirodno upućene na uvoz. Budući da se, prije ili kasnije, uvoz mora platiti izvozom, onda „prirodni“ rast uvoza, zbog povećanja potražnje na domaćem tržištu, iziskuje organizirano povećanje izvoza, kako bi se održala puna zaposlenost, ravnoteža u ekonomskim odnosima s inozemstvom i spriječio rast vanjske zaduženosti zemlje. Pored toga, rast izvoza povećava domaću proizvodnju i zaposlenost, a time i bruto domaći proizvod i stvara uvjete za rast standarda građana. Rast uvoza povećava proizvodnju i zaposlenost u drugim zemljama, u inozemstvu, i utječe na smanjenje domaće proizvodnje.

Iz Tablice 2. vidljivo je da iznad-prosječan izvoz u odnosu na BDP imaju europske zemlje. To se, u prosjeku, podjednako odnosi na sve zemlje članice Euro

zone, koje u svjetskoj proizvodnji sudjeluju s ukupno 15,5%, a u svjetskom izvozu s 26,7%, kao i na pojedine njene članice: Njemačku (7,8% izvoz/3,3% BDP), Francusku (3,7% izvoz/2,3% BDP) i Italiju (2,7% izvoz/1,9% BDP). Japan koji slovi kao veliki izvoznik, što u apsolutnim vrijednostima i jest, sudjeluje manje u svjetskom izvozu nego u svjetskoj proizvodnji. Kina, koja je također u općoj percepciji veliki izvoznik, što potvrđuju i apsolutni iznosi, sudjeluje manje u svjetskom izvozu nego u svjetskoj proizvodnji. Kod SAD-a je sličan slučaj. Japan, Indija, Kina, SAD, Brazil, i ostale zemlje iz tablice 2. tipični su primjeri „velikih zemalja“, čiji je razvoj dominantno vezan uz razvoj domaćeg tržišta.

Tablica 2.

STANOVNIŠTVO, BRUTO DOMAĆI PROIZVOD I IZVOZ SVIJETA U 2015.

	STANOVNIŠTVO, %	BDP, %	IZVOZ, %
SVIJET	100	100	100
Razvijene zemlje	14,5	41,8	64,4
SAD	4,4	15,5	10,7
Euro zemlje	4,6	11,7	26,5
Njemačka	1,1	3,3	7,8
Francuska	0,9	2,3	3,7
Italija	0,8	1,9	2,7
Japan	1,7	4,4	3,9
Ujedinjeno Kraljevstvo	0,9	2,3	3,6
Kanada	0,5	1,4	2,3
Zemlje u razvoju	85,5	58,2	35,6
Rusija	2,0	3,2	1,6
Kina	19,0	17,7	10,7
Indija	17,8	7,2	2,2
Brazil	2,8	2,6	1,1
Meksiko	1,7	1,9	1,9

Izvor: IMF (2017.). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF, October, str. 221.

Razvijene europske zemlje, pored rasta koji je vezan uz rast domaćeg tržišta, puno više od ostalih zemalja u svijetu, imaju i politiku rasta kroz povećanje izvoza. To je dijelom iz povijesnog nasljeđa, jer je industrijska revolucija počela u Europi i od samih početaka industrijalizacije svijeta, većina industrijskih proizvoda odlazila je iz Europe u ostatak svijeta. Drugi razlog je svjesna i organizirana

politika gospodarskog rasta kroz izvoz, koja je u Njemačkoj na djelu od samog njenog ujedinjenja od prije 150 godina, i dio ukupne politike nakon Drugog svjetskog rata. Nakon Drugog svjetskog rata, iz različitih razloga, i Japan i Kina su u svoje strategije povećanja gospodarske i političke moći, između ostalog, stavili povećanje izvoza, odnosno osvajanje svijeta vlastitim robama i kapitalom. Takva politika spada u područje geoeonomike, kao vrstu strategije za ostvarivanje geopolitičkih ciljeva ekonomskim sredstvima.

Analiza svjetskog gospodarstva, osim njegove trenutne strukture, zahtijeva i analizu njegovog kretanja. Standardna analiza kretanja se obično odnosi na kratki, srednji i dugi rok. Ti rokovi nisu standardizirani, nego se oni određuju prema ciljevima analize. Jedan od načina određivanja rokova su razdoblja između financijskih, ekonomskih ili političkih (ratovi) kriza. Ekonomske krize su izazovi, kako za praktičnu ekonomsku politiku tako i za ekonomsku znanost (teoriju). Kaže se da su ekonomske (i veće financijske) krize „sveti gral“ ekonomske znanosti. Kako ekonomska znanost nema laboratorij u kojem može testirati svoje teorije, odnosno, raditi pokuse, ekonomske krize mogu poslužiti kao neka vrsta ekonomskog laboratorija. Gospodarstvo u krizama izlazi iz svojih „normalnih“ okvira, zbog čega se poduzimaju snažnije mjere, a ekonomski instrumenti se koriste intenzivnije nego inače, tako da se u realnoj situaciji može s više preciznosti procijeniti njihov efekt, nego u ne-kriznim razdobljima.

Iako je prošla kriza dosegnula vrhunac u 2009. godini, kad je stopa rasta svjetskog gospodarstva pala na nulu i ispod nje, i tako postala svima vidljiva, njen početak je bio u kolovozu 2007. godine, kad je iznenada stalo međubankarsko posuđivanje, a nekoliko financijskih institucija postalo nesolventno. To je bio okidač Velike recesije koja je uslijedila. To uzimamo kao početak ove posljednje krize, najveće globalne recesije nakon Drugog svjetskog rata. Sada se nalazimo deset godina od tog početka. Dovoljno razdoblje da se može analizirati proces i kvaliteta oporavka. Najvidljivije posljedice recesije su pad bruto domaćeg proizvoda, izvoza, zaposlenosti, i sl. Međutim, recesija je imala i velike socijalne posljedice, ali i veliki utjecaj na promjenu pristupa (prevladavajućoj – *mainstream*) ekonomskoj politici koja se zagovarala i provodila desetljećima prije ove krize.

2.1. Pozitivni pokazatelji globalnog gospodarstva

Prema makro pokazateljima, globalno gospodarstvo se u 2017. godini nalazi u najboljoj situaciji u svojoj povijesti, ili barem u razdoblju od industrijske revolucije, odnosno, početka industrijske civilizacije. Naime, teško je, ili gotovo nemoguće, uspoređivati stanje, razvoj i uspješnost gospodarstva i društva u razli-

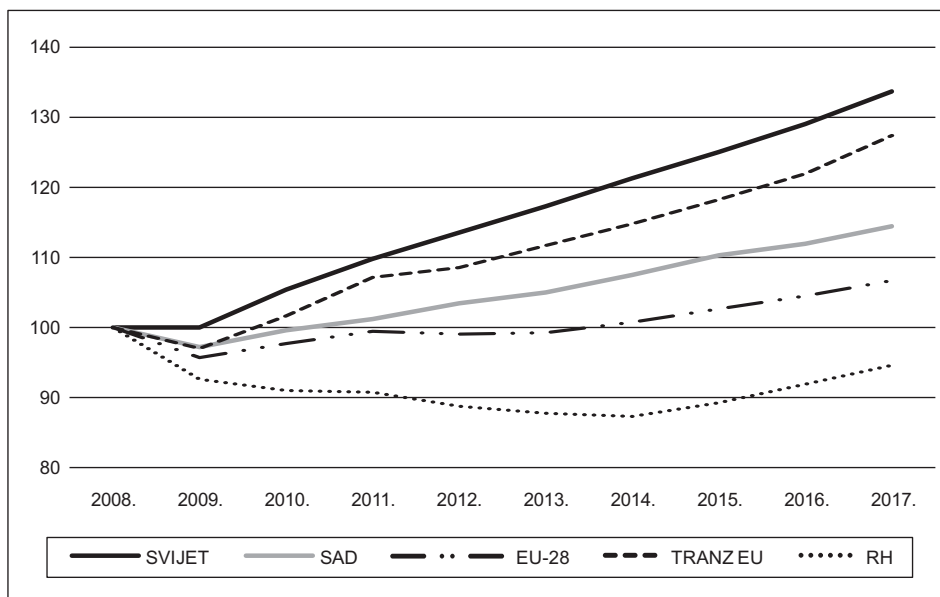
čitim civilizacijama ili povijesnim razdobljima. Svaka civilizacija ili zaokruženo razdoblje u ljudskoj povijesti ima svoju tehnologiju, energiju, organizaciju društva, vrijednosti i ideologiju, zbog čega je teško raditi usporedbe.

U industrijskom društvu, tržišnom i novčarskom gospodarstvu u kojem još dominantno živimo, razvoj gospodarstva mjeri se visinom bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, stopom zaposlenosti i nezaposlenosti, deficitima proračuna i tekuće bilance plaćanja, javnim i vanjskim dugom, inflacijom, stopom rasta gospodarstva, i sl. Prema svim spomenutim pokazateljima, ako ih promatramo ukupno, globalno gospodarstvo se trenutno nalazi u vrlo dobrom stanju.

Bruto domaći proizvod svijeta je najveći u povijesti i u 2016. godini je iznosio 75,368 milijardi US\$, po tržišnim cijenama, odnosno, prema paritetu kupovne moći 120,197 milijardi US\$ (IMF, 2017). Rast svjetskog gospodarstva u 2017. godini je veći nego što se to predviđalo krajem 2016. godine. Zahvaljujući poduzetim mjerama, u prvim godinama krize, svjetsko gospodarstvo se počelo brzo oporavljati. Neke zemlje su u tome bile uspješnije, a neke manje uspješne. Grafikon 3. pokazuje kako se globalni ekonomski rast odvijao nakon 2008. godine.

Grafikon 3.

RAST SVJETSKOG GOSPODARSTVA (2008=100)

Izvor: IMF (2017.). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF, October.

Realni rast ukupne svjetske proizvodnje u 2016. godini je iznosio 3,2%. Taj rast se ostvaruje neprekidno od 2010. godine, nakon zaustavljanja svjetske financijske i ekonomske krize. Izvori krize se nalaze u drugoj polovici 2007.godine, kad se stopa rasta svjetske proizvodnje držala na dobrim 5,7%, da bi se u 2008. godini smanjila na 3,0%, a 2009. godine pala u minus (-0,1%). Gledajući samo stope promjena proizvodnje, kriza je jače pogodila razvijene zemlje čija je proizvodnja u 2007.godini, porasla samo 2,8%, dok se rast u 2008. godini smanjio na 0,1%, da bi se u 2009. godini dogodio pad od -3,4%¹.

Stopa rasta proizvodnje u Zajednici neovisnih država okupljenih oko Rusije (engl. *Commonwealth of Independent States*) pala je s 5,4% u 2008. godini, na -6,2% u 2009. godini, da bi u 2010. godini dosegla visokih 4,7%. U razdoblju od 2010. do 2016. godine ove zemlje su ostvarile prosječnu stopu rasta oko 2,2%, unatoč padu od 2,2% u 2015. Za naredne godine MMF predviđa da će ove zemlje rasti u prosjeku iznad 2%.

Azijske zemlje su bile daleko od negativnih stopa rasta cijelo razdoblje, u kojem je svijet upao u krizu. Ove zemlje s tržištima u nastajanju i zemlje u razvoju imaju prosječnu stopu rasta proizvodnje preko 7% godišnje. U godini najdublje krize, kad je svjetska proizvodnja potonula u negativnu zonu rasta, ove zemlje imale su rast proizvodnje 7,5% u odnosu na 2008. godinu. Za naredne godine, za ove zemlje, predviđa se prosječna stopa rasta preko 6%.

Zemlje Latinske Amerike i Kariba imaju relativno skromne stope gospodarskog rasta, uzimajući u obzir njihovu relativnu nerazvijenost. Te se stope u proteklih dvadesetak godina kreću u prosjeku između 2 i 3%. Pad proizvodnje u 2009. godini je iznosio -1,8 %, da bi se ove zemlje oporavile 2010. godine sa stopom rasta od 6,1%, nakon čega su ušle u razdoblje stagnacije. Proteklih godine njihove stope rasta proizvodnje kreću se oko 1%.

Zemlje Srednjeg istoka, Sjeverne Afrike, Afganistan i Pakistan, unatoč svjetskoj financijskoj i ekonomskoj krizi, ni jedne godine nisu imali negativnu stopu rasta. Proteklih dvadesetak godina njihova prosječna stopa rasta proizvodnje se kreće oko 4%.

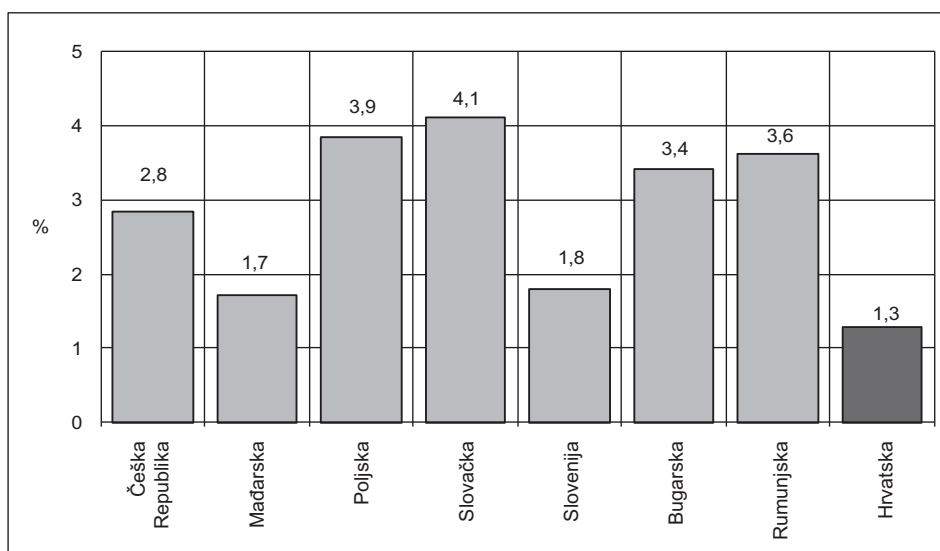
Zemlje subsaharske Afrike, također, nisu značajnije osjetile svjetsku krizu. Njihova proizvodnja u 2009. godini je bila 3,9 % veća nego prethodne godine, da bi već 2010. godine dosegla stopu rasta od 7,0%. Prosječna stopa rasta proizvodnje ovih zemalja proteklih dvadesetak godina kreće se preko 4%. Za naredne godine predviđaju se stope raste u prosjeku iznad 3%.

¹ Svi podaci su preuzeti iz: IMF (2017.). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF, October, ako nije drugačije navedeno.

Europske zemlje s tržištima u nastajanju i razvoju (engl. *Emerging and Developing Europe*) u koju grupu IMF svrstava i Hrvatsku² (na grafikon 3. oznaka je TRANZ EU), imale su pad stope proizvodnje u 2009. godini za -3,0%, dok su prethodnih godina ostvarivale relativno visoke stope rasta: u 2007. godini 5,3% i u 2008. godini 3,2%. Prosječna stopa rasta ove grupe zemalja je iznosila 4,6% u 2010. godini, a grupa je i u kasnijim godinama zadržala relativno visoke stope rasta. Prosječna stopa rasta od 2010. do 2016. godine bila je oko 4,3%. Za naredne godine za ove zemlje predviđa se prosječna stopa rasta između 3,5 i 4%. Vidljivo je, iz grafikona 3., da su svijet i njegovi glavni dijelovi, već 2010. godine izišli iz krize, a da se samo Hrvatska nalazi još ispod nivoa 2008. godine.

Grafikon 4.

PROSJEK GODIŠNJIH STOPA RASTA REALNOG BDP-A, 2003.-2016.

Napomena: Podaci su u skladu s metodologijom ESA 2010.

Izvori: Eurostat, DZS. Obrada HNB.

² Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Poljska, Rumunjska, Srbija i Turska.

Grafikon 4. prikazuje prosječne godišnje stope rasta izabranih zemalja, koje su po svojim karakteristikama bliske Hrvatskoj u razdoblju od 2003. do 2016. godine. Ovo razdoblje obuhvaća razdoblje najvećih stopa gospodarskog rasta Hrvatske od 2003. do 2008. godine. Hrvatska među ovim zemljama u ovom razdoblju ima najnižu prosječnu godišnju stopu rasta od 1,3%.

Eurostat u prikazima stopa gospodarskog rasta uzima razdoblje od 2006. do 2016. (Eurostat: online dana code:naida_10_gdp). U ovom razdoblju prosječna godišnja stopa rasta EU-28 zemalja je bila +0,7%. Najveće stope u ovom razdoblju od EU-28 zemalja imale su Poljska 3,7%, Irska 3,4% i Slovačka 3,1%. Turska koja nije članica EU imala je prosječnu godišnju stopu rasta od 2006. do 2016. godine, 4,9%. Globalni rekord drži Kina s prosječnom stopom od 9,2%. SAD, kao najveće svjetsko gospodarstvo, raslo je prosječno 1,3% godišnje.

Ako mjerimo nivo razvijenosti BDP po stanovniku, Hrvatska je predzadnja s 59% EU-28 prosjeka, a iza nje je jedino Bugarska s 48% prosjeka. Najrazvijenije su Nizozemska s 128%, Austrija s 126% te Danska s 125% prosječnog BDP-a EU-28 po stanovniku. Od nečlanica EU u Europi, Norveška je na 149% navedenog prosjeka EU-28, a Švicarska na 159%. Od nerazvijenih neeuropskih zemalja, SAD je 44%, a Japan je 5% iznad EU-28 prosjeka (Eurostat).

Niska stopa gospodarskog rasta, visoka stopa nezaposlenosti i dugo razdoblje oporavka nakon izbijanja krize su današnje karakteristike Hrvatske. Europske zemlje u razvoju i sa tržištima u nastajanju u koje po svojim karakteristikama MMF svrstava Hrvatsku, digle su se u prosjeku preko 25% u odnosu na pred-kriznu 2008. godinu. Hrvatska se još uvijek nalazi 5% ispod nivoa gospodarske aktivnosti iz 2008. godine. Jedan od razloga je zapostavljanje razvoja prerađivačke industrije od strane hrvatske politike. Štoviše, ne radi se samo o zapostavljanju razvoja, nego bi se moglo i reći, prepuštanje propadanju. Opravdanje za ovakve tvrdnje se nalaze u podacima o broju godina stagniranja.

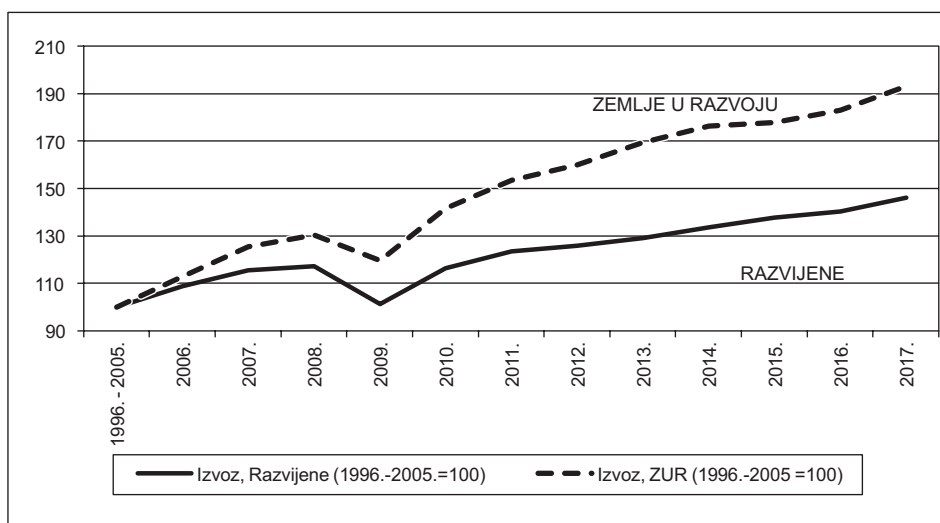
Iz prije navedenih podataka je vidljivo da globalna ekonomija raste, što je pozitivno, ali nažalost hrvatsko gospodarstvo stagnira, što ni najmanje nije dobro. Stagnacija hrvatskog gospodarstva u odnosu na svjetska kretanja, kao i činjenica da još nije dosegnut nivo proizvodnje iz 2008. godine objašnjava veliki broj hrvatskih socijalnih, demografskih, društvenih i političkih problema.

Kretanje svjetskog izvoza (ili uvoza) pokazuje, također, zdravlje globalne ekonomije. Iako je prije godinu dana (krajem 2016. godine) izgledalo da svjetski izvoz usporava, što bi mogao biti jedan od indikatora buduće svjetske ekonomske krize, ipak je svjetski izvoz živnuo u prvom kvartalu 2017. i nastavio rasti kroz cijelu 2017. godinu. Stope rasta svjetskog izvoza su različite po zemljama, ali opća podjela na zemlje u razvoju i razvijene, pokazuje da manje razvijene zemlje i zemlje koje se razvijaju, imaju proteklih desetak godina, veće stope rasta izvoza od razvijenih zemalja.

Grafikon 5. pokazuje stope realnog rasta tj. prema obujmu, a ne vrijednosno. Zbog smanjenja izvoznih cijena, a prije svega, pada cijene nafte, vrijednost izvoza izražena u USD pada u 2015., 2016., i 2017. godini s 23,647 milijardi USD u 2014., na 20,996 milijardi u 2015., pa na 20,614 milijardi u 2016. godini, a očekuje se da će vrijednost izvoza u 2017. godini biti oko 22,260 milijardi USD. U isto vrijeme cijene nafte na svjetskom tržištu su padale: u 2013. za -0,9%, u 2014. -7,5%, u 2015. za -47,2%, i u 2016. godini za -15,7%. Pad cijena nafte smanjio je dolarsku vrijednost svjetske trgovine naftom, ali i drugim proizvodima, zbog čega se vrijednost svjetske trgovine u dolarima smanjivala, iako se njen obujam povećavao. Sada se očekuje razdoblje stabilne cijene nafte.

Grafikon 5.

KRETANJE SVJETSKOG IZVOZA

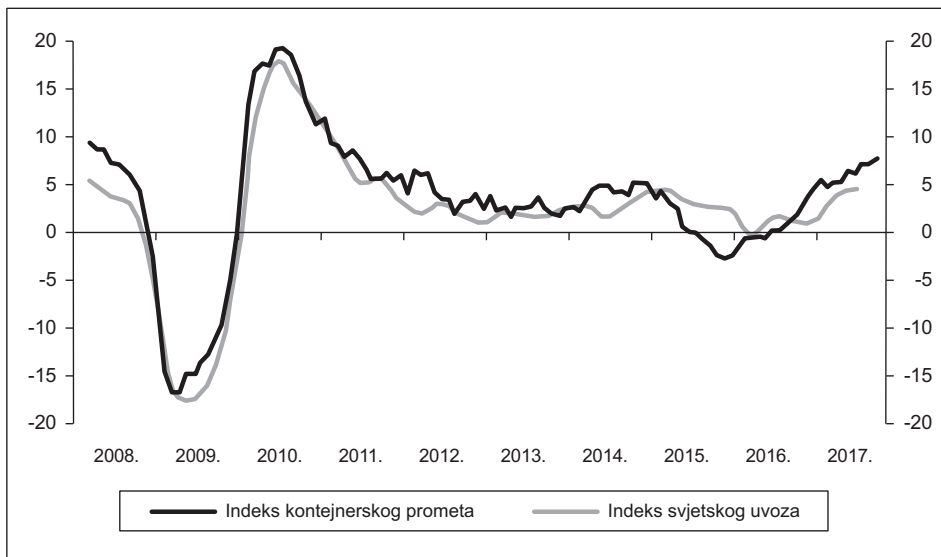
Izvor: IMF (2017.). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF, October.

Grafikon 6. prikazuje kretanje globalne trgovine od 2008. do 2017. godine. Svjetska trgovina je značajno pala u kriznoj 2009. da bi se značajno oporavila već u 2010. Međutim, nakon 2010., stope rasta svjetske trgovine nisu velike. U 2016. godini, u jednom trenutku je izgledalo da će svjetska trgovina na godišnjoj razini pasti ispod nivoa 2015. godine. Na temelju tih pokazatelja, krajem 2016. godine prognoziralo se usporavanje svjetskog gospodarstva u 2017. godini. Srećom, to se nije dogodilo. Prije nego iziđu (službeni) statistički podaci o kretanju svjetske trgo-

vine, vrlo precizne procjene mogu se prethodno raditi na podacima kontejnerskog prometa u glavnim svjetskim lukama. Druga krivulja na grafikonu 6. upravo daje te podatke, koje izrađuje RWI - *Leibniz Institute for Economic Research* (prethodno: *Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung*) i *Institute of Shipping Economics and Logistics (ISL)*.

Grafikon 6.

GLOBALNA TRGOVINA

Izvor: WTO, UNCTAD, ISL, DB Global Markets Research.

Hrvatski izvoz se također oporavlja, nakon krizne 2009. godine. Ključne točke promjena u kretanju izvoza, uvoza i posljedično salda robne razmjene, događaju se 1994. godine nakon provođenja politike stabilizacije, zaustavljanjem inflacije, i najbitnije za kretanje izvoza i uvoza, više-manje fiksiranjem tečaja kune za njemačku marku, odnosno kasnije za euro. Fiksiranje tečaja ima dvije negativne posljedice. Prva je da je tečaj njemačke marke nisko određen, što je pojeftinilo uvozu robu za domaće kupce, a poskupilo domaću robu za inozemne kupce.

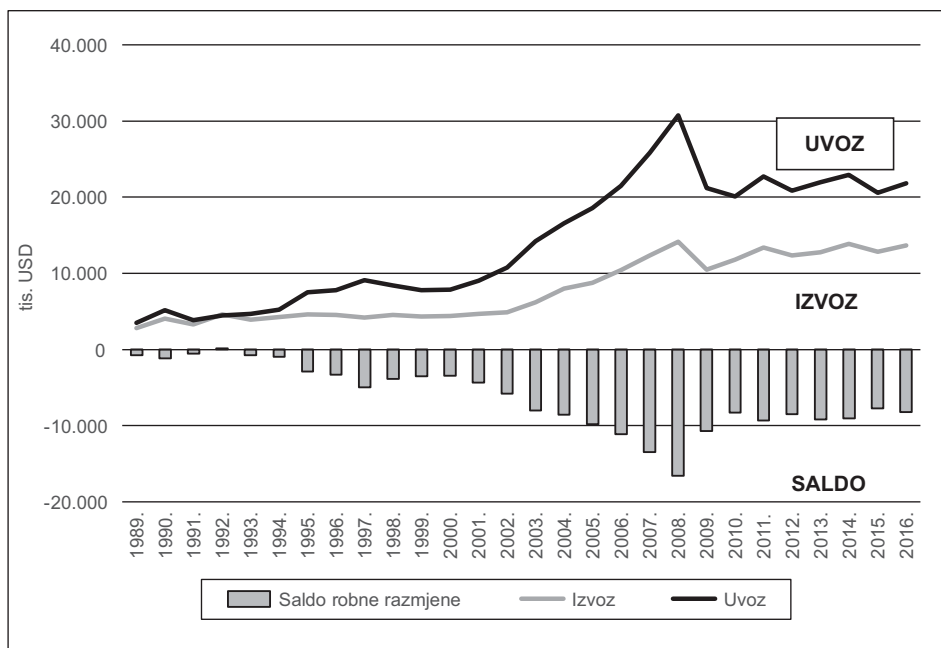
Niski tečaj strane valute je u startu učinio značajan broj domaćih proizvoda nekonkurentnim na inozemnom tržištu. Drugo, držanjem tečaja fiksnim, uz to niskim, u narednim godinama učinilo je mnoštvo drugih proizvoda nekonkuren-

tnim, ne samo na stranim nego i na domaćem tržištu. Naime, troškovi proizvodnje se puno brže rasli u hrvatskom gospodarstvu nego u gospodarstvima na koje je Hrvatska dominantno izvozila ili iz kojih je uvozila. Taj disparitet troškova, s ciljem očuvanja konkurentnosti, trebala je pratiti promjena tečaja. Kako promjene tečaja nije bilo, sve više proizvoda je ispadalo iz međunarodne konkurencije.

Paralelno s tim domaći proizvođači su gubili domaće tržište zbog jeftinijih uvoznih proizvoda. Domaća proizvodnja se smanjivala, uvoz je rastao, koji se u značajnoj mjeri plaćao, direktno ili indirektno posuđenim novcem u inozemstvu. Vanjski dug je rastao, domaća proizvodnja i dohodak su stagnirali. Uništene su mnoge proizvodnje. Ljudi su ostali bez posla i dohotka. Iluzija je bila da će pristupanje Hrvatske Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, u takvoj tečajnoj politici povećati hrvatski izvoz. Prijelomna točka je 2009. godina kad uvoz snažno pada. Iako se to poklapa sa svjetskom financijskom krizom, njen utjecaj je zanemariv.

Grafikon 7.

IZVOZ, UVOZ I SALDO VANJSKOTRGOVAČKE BILANCE HRVATSKE 1989.-2016.

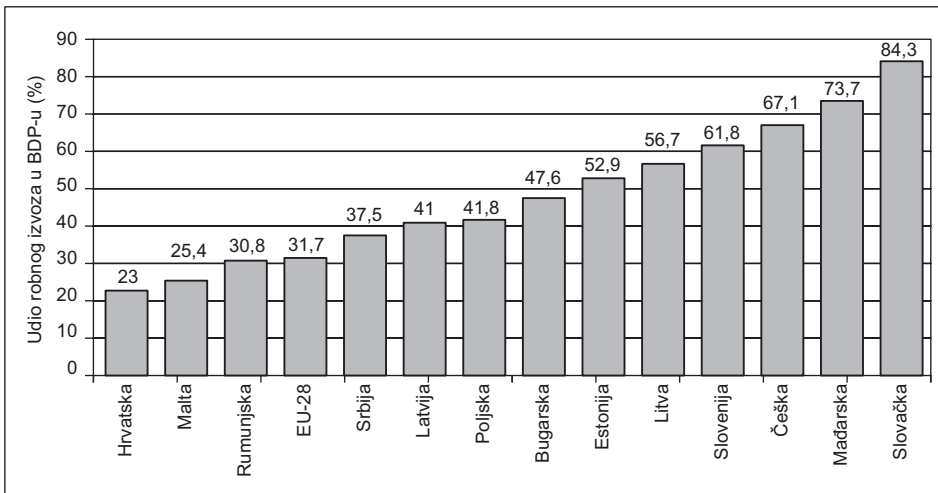
Izvor: DZS.

Hrvatska kriza se poklopila sa svjetskom. Uzrok hrvatske krize nije u svjetskoj krizi, nego u odnosu duga hrvatske države, pravnih i fizički osoba i njihovog dohotka, odnosno njihovih prihoda. Njihova visoka zaduženost dovela je do pada kupovne moći u Hrvatskoj, što je dovelo do pada potrošnje i posljedično i pada uvoza. Izvoz je cijelo razdoblje prije krize rastao puno sporije od uvoza što je rezultiralo rastom deficita vanjskotrgovinske bilance i rastom vanjskog duga. Sama po sebi tendencija povećanja uvoza nije morala biti negativna, jer se povećanjem uvoza sirovina i drugog repromaterijala te investicijske opreme moglo provesti restrukturiranje hrvatskoga gospodarstva prema izvozno orijentiranom, ali se to nije dogodio (zbog, između ostalog, enormnog povećanja uvoza proizvoda za široku potrošnju) (Družić, 2004).

Rast izvoza nakon 2012. godine djeluje ohrabrujuće. Međutim, usporedba udjela izvoza u BDP zemalja sličnih Hrvatskoj obeshrabruje. Izvoz je znak efikasnosti nacionalne industrije, a time i nacionalnog gospodarstva. Konkurentnost nacionalne industrije se mjeri udjelom izvoza u svjetskom izvozu, a uz to, male zemlje udjelom izvoza u BDP-u. Grafikon 8. pokazuje da Hrvatska ima najmanji udio izvoza u BDP u usporedbi sa njoj sličnim zemljama.

Grafikon 8.

UDIO IZVOZA U BDP-U

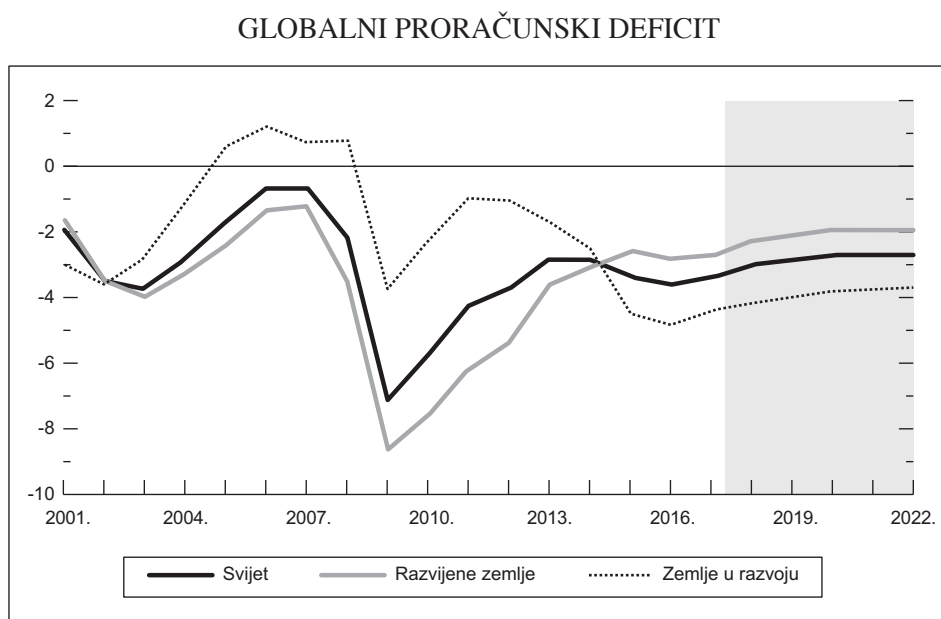

Izvor: Eurostat.

Proračunski saldo, nakon pada u duboki deficit na globalnoj razini, u 2009. godini na -7% i više, počeo se oporavljati od 2010. godine (grafikon 9.). Veći deficit

su u prosjeku imale razvijene zemlje (preko -9%), dok su zemlje u razvoju imale u prosjeku manji deficit (manji od -5%). Međutim, oporavak salda državnog proračuna išao je bolje i stabilnije kod razvijenih zemalja, tako da se njihov deficit od 2015. godine kreće oko -3%.

Grafikon 9.

Izvor: IMF (2017.). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF, October.

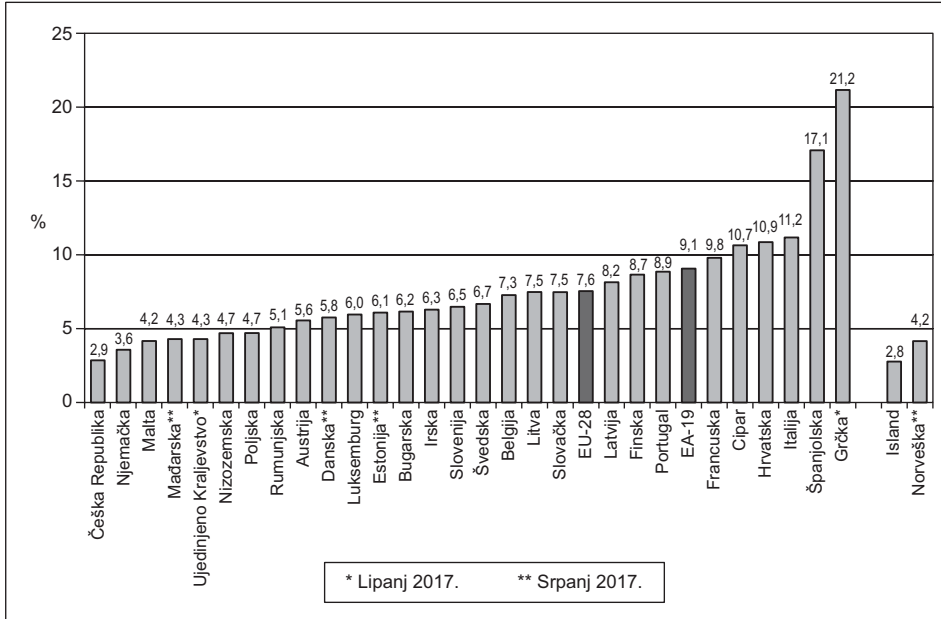
Zemlje u razvoju, nakon smanjenje deficita od 2010. do 2012. godine, ponovo od 2013. do 2016. upadaju u dublji deficit. Podaci sada pokazuju trend stabiliziranja njihovog deficita ispod 4%. Zbog smanjenja proračunskog deficita i pada kamatnih stopa, uz rast gospodarstva i javni dug se počeo smanjivati.

Hrvatska je značajno smanjila svoj proračunski deficit što je rezultat rasta gospodarstva i držanja javne potrošnje pod „čvršćom“ kontrolom. Uz sadašnje okolnosti i međunarodno ekonomsko i političko okruženje, proračunski deficit i javni dug Hrvatske nisu više, ni formalno (prema EU definiciji prekomjernog deficita i makroekonomskih neravnoteža) niti suštinski, prepreka rastu gospodarstva Hrvatske.

Uz sadašnje stope rasta BDP, proračunski deficit oko 3% kod razvijenih ili 4% kod zemalja u razvoju ne bi trebali stvarati prepreke rastu gospodarstva u

Grafikon 10.

STOPA NEZAPOSLENOSTI U EU-28, KOLOVOZ 2017.

Izvor: Eurostat.

narednom razdoblju. Tim više što je globalna zaposlenost na visokom nivou, a nezaposlenost na niskom. Globalna nezaposlenost je ispod 5,9% u 2017. godini, a zaposlenost svjetskog stanovništva se kreće oko 63% (ILO, 2017). Nažalost, Hrvatska je daleko od ovog svjetskog prosjeka. Hrvatska je 2016. godine imala prosječnu nezaposlenost 13,3%, EU-28 8,5% (Eurostat, online). U proces rada ili traženja posla u Hrvatskoj je uključeno samo oko 55% stanovnika.

U kolovozu 2017. godine, stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj je bila 10,9% (grafikon 10.). Prosječna nezaposlenost u isto vrijeme u EU-28 bila je 9,1%. Veću stopu nezaposlenost od Hrvatske taj mjesec imale su Italija (11,2%), Španjolska (17,1%) i Grčka (21,2%). Od tranzicijskih zemalja (bivših socijalističkih) najniže stope ima Češka Republika (2,9%), Mađarska (4,3%), Poljska (4,7%) i Rumunjska (5,1%). Hrvatska stopa nezaposlenosti od 10,9% je vjerojatno najniža od njenog osamostaljenja. Dva ključna razloga ove, dosada najniže stope hrvatske nezaposlenosti su: sezonsko zapošljavanje (turizam i građevina) i odljev radno sposobnih hrvatskih ljudi u inozemstvo. U jesenskim mjesecima ova stopa će rasti, tako da

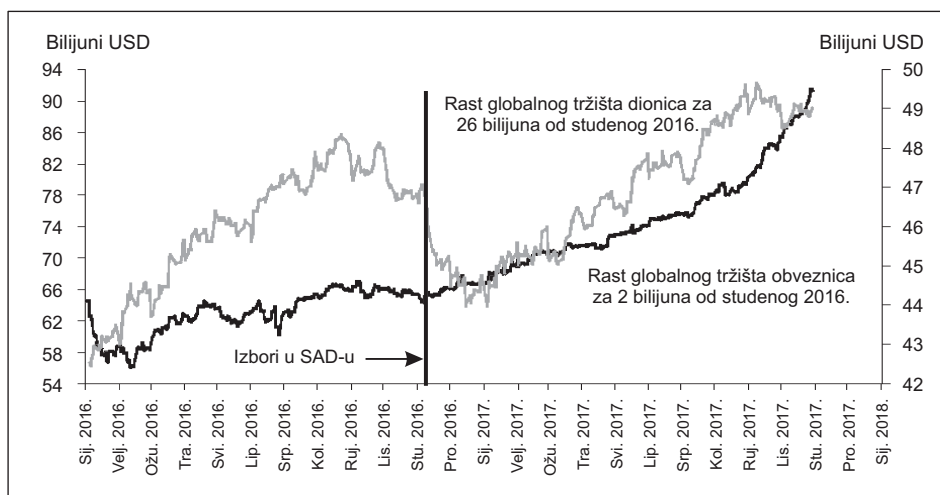
će prosječna stopa nezaposlenosti u 2017. godini biti veća od navedene stope u kolovozu.

Visoka stopa nezaposlenosti je rezultat nedostatka kvalitetnih radnih mjesta u Hrvatskoj. To potiče hrvatske ljude da traže posao u inozemstvu, što je jedan od razloga velikog odseljavanja iz zemlje (grafikon 2.). Prekomjerno odseljavanje, uz veliku stopu nezaposlenosti, rezultira nedostatkom potrebnih radnika i nemogućnošću povećanja proizvodnje, što dodatno povećava nezaposlenost.

Može se reći, da je Hrvatska ušla u začarani krug nezaposlenosti i odseljavanja. Rješenje se ne nalazi u samo u demografskim mjerama, nego cjelokupnoj politici čiji je temelj industrijska politika (proizvodnja, s obrazovanjem i tehnologijom te kvalitetna radna mjesta), zatim regionalna politika (za izgradnju gospodarske i socijalne infrastrukture). Politika javnih financija (porezi, proračunska potrošnja, subvencije) trebaju pratiti industrijsku i regionalnu, a monetarna treba održavati novčanu ponudu (s kamatama i tečajem) koja će omogućiti ostvarivanje ciljeva prve tri politike. Nažalost, dosada hrvatska ekonomska politika nije tako postavljena.

Grafikon 11.

GLOBALNO TRŽIŠTE KAPITALA

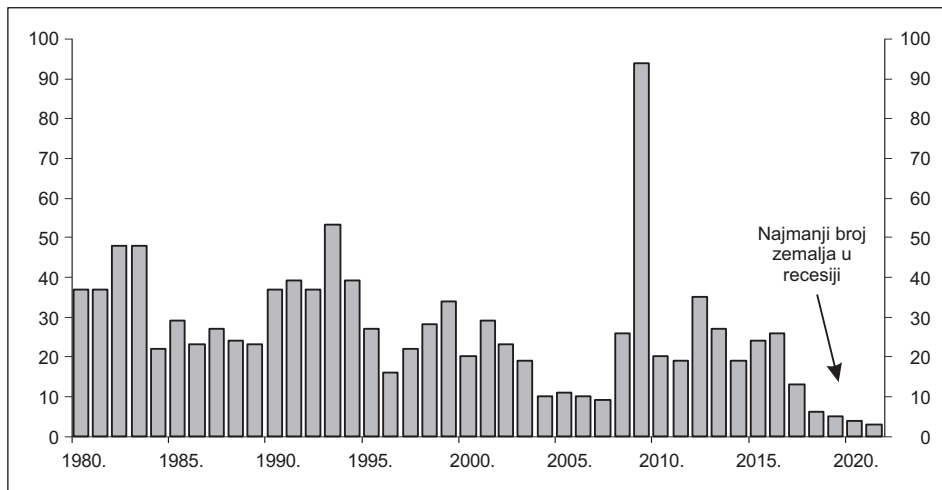

Izvor: Bloomberg Finance LP, DB Global Markets Research.

Jedan od pokazatelja zdravlja globalne ekonomije je i tržište kapitala i njegovi indeksi. Iz grafikona 11. vidljiv je značajan rast kapitalizacije na globalnom tržištu od početka 2017. godine.

Grafikon 12.

BROJ ZEMALJA U RECESIJI

Izvor: IMFWEO, Haver Analytics, DB Global Markets Research.

Uz sve prije navedeno, pokazatelji dobrog stanja globalnog gospodarstva su vrlo niska inflacija i dugoročne kamatne stope. Dodajmo još da je u 2017. godini bio najmanji broj zemalja u recesiji u povijesti (grafikon 12.).

Prethodno navedeni, makroekonomski pokazatelji ukazuju na trenutno vrlo dobro stanje globalnog gospodarstva:

- globalna proizvodnja je najveća u povijesti,
- stope rasta globalnog gospodarstva su zadovoljavajuće,
- raste bruto domaći proizvod po stanovniku svijeta,
- međunarodna trgovina raste,
- proračunski deficit pada,
- javni dugovi stagniraju,
- globalna zaposlenost je najveća u povijesti,
- globalna nezaposlenost jedna od najmanjih u povijesti,
- globalno tržište kapitala raste,
- inflacija zanemarivo niska,
- kamatne stope rekordno niske,
- broj zemalja u recesiji najniži u povijesti,
-

2.2. Izazovi globalnog gospodarstva

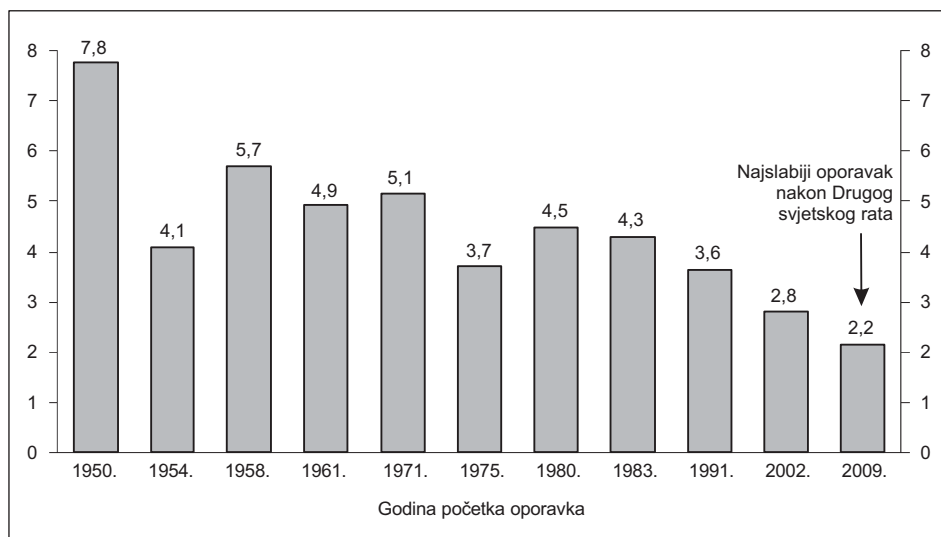
Oporavak, nakon pada u dubinu krize 2009. godine, uslijedio je već u 2010. godini, mjereno stopom rasta svjetskog gospodarstva. Ako se ovaj oporavak usporedi s oporavcima nakon kriza koje su se događale nakon Drugog svjetskog rata, onda je on bio najslabiji. Ovo je bila jedanaesta kriza koja je, nakon Drugog svjetskog rata, slabije ili jače pogodila cijeli svijet. Sve krize imale su različite uzroke, i na svim krizama se stjecalo iskustvo za njihovo rješavanje. Naravno, najveće pouke svijet i ekonomska znanost su izvukli iz Velike depresije tridesetih godina prošlog stoljeća. Ta Velika depresija je rezultirala i velikom revolucijom u ekonomskoj teoriji. U ekonomskoj znanosti tada je utemeljena Makroekonomija, a ekonomska politika je uvela državu kao značajni faktor u upravljanju gospodarstvom.

Izazovi s kojima je suočen današnji svijet, između ostalih su: 1. hiperglobalizacija, 2. financijalizacija ekonomije, 3. rentna ekonomija, 4. robotizacija i 5. klimatske promjene.

Na grafikonu 13. prikazane su stope rasta nakon kriza, odnosno na početku oporavka. U krizama do sedamdesetih godina prošlog stoljeća te stope su u pravilu

Grafikon 13.

PROSJEČNA STOPA RASTA BDP-A NAKON KRIZA

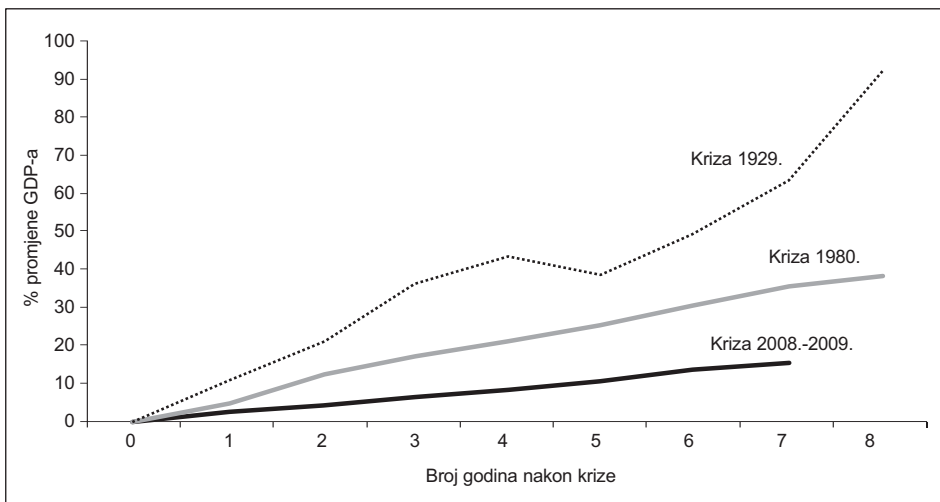
Izvor: BEA, Haver Analytics, DB Global Markets Research.

bile u prosjeku 5,5%. Sedamdesetih i osamdesetih godina, prosječna stopa rasta nakon kriza pala je na cca 4%, a prosječni rast nakon kriza 1991., 2002., i 2009. godine spustio se ispod 3%. Ove brojke možda pokazuju da su se postojeći model i struktura svjetskog gospodarstva iscrpili i da postaju ograničenije ekonomskom rastu i društvenom razvoju.

Na grafikonu 14. prikazana je brzina oporavka SAD-a, kao najveće svjetske ekonomije, nakon tri velike krize. Brzina (odnosno broj godina za izlazak iz krize) i stope oporavka bile su puno veće u prethodnim krizama nego u ovoj zadnjoj. Jedan od razloga je i puno veća globaliziranost svijeta sada nego prije trideset ili prije devedeset godina. Hiperglobaliziranost svijeta prenosi brže i dublje krize od njenog izvora do najudaljenijih dijelova svijeta, ali izgleda da i usporava oporavak. Veliki sustavi, u koje svakako ubrajamo i globalni gospodarski sustav koji je zbog globaliziranosti svjetske ekonomije sve povezaniji, su tromi sustavi. Oporavak svijeta ovisi o oporavku SAD-a, ali, vrijedi i obrnuto, oporavak SAD ovisi o oporavku svijeta. To je jedan od efekata sadašnjeg nivoa globalizacije: visoka međupovezanost nacionalnih ekonomija.

Grafikon 14.

OPORAVAK SAD-A NAKON TRI KRIZE: 1929., 1980., I 2008.-2009., U %

Izvor: UNCTAD.

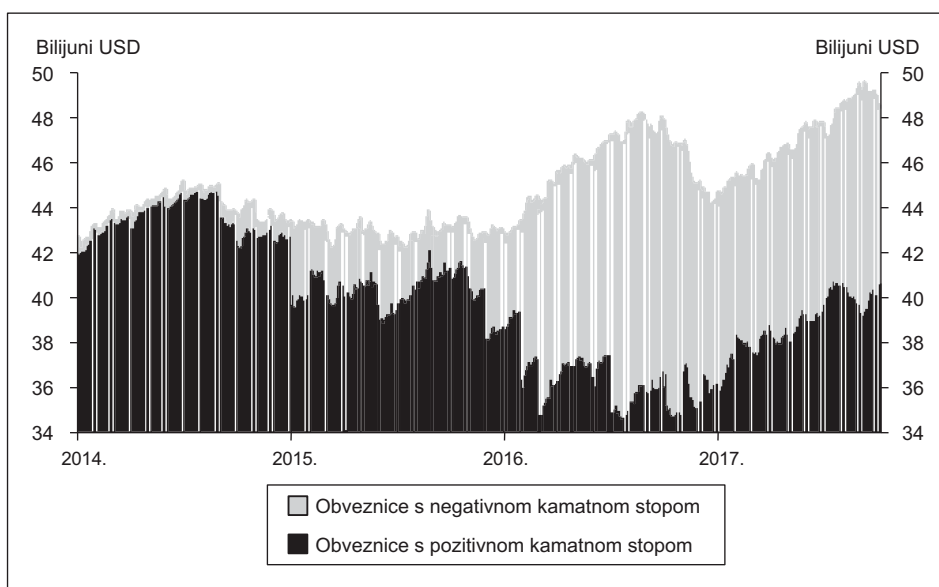
Pojedini dijelovi svijeta, kao što je Azija (bez Japana) i subsaharska Afrika, (ili možda cijela Afrika), još uvijek u postojećem svjetskom gospodarskom modelu

moгу ostvariti značajni rast, najviše zbog nerazvijenosti i globalizacije. Razvijene zemlje su u ovom modelu, izgleda, dosegnule svoj plafon, odnosno, približile su se maksimalnom potencijalnom dohotku, koji se može povećavati, ali sporo. Nema revolucionarnih ekonomskih skokova, kakvih je bilo u prošlosti, bez obzira na sve ubrzaniji tehnološki razvoj. Osnovno ograničenje je struktura svjetskog gospodarstva, ali i koncept ekonomske i ukupne politike. Unutar tog koncepta jedno od ograničenja je neravnomjerna raspodjela nacionalnog dohotka i bogatstva, što usporava širenje „kružnog toka gospodarske aktivnosti“.

Zadnja svjetska financijska kriza rješavala se dijelom i državnim pokrićem gubitaka privatnog, prije svega financijskog sektora (grafikon 15). Procjenjuje se da danas, deset godina nakon krize, još uvijek ima oko 8 bilijuna USD obveznica, od ukupno 48 bilijuna, kojima se trguje s negativnom kamatnom stopom. To je u stvari jedna vrsta financijskog balona koji predstavlja opasnost. Ovaj balon mogao bi prsnuti kad inflacija počne rasti. Ako se to dogodi, svijet će opet biti suočen s velikim globalnim financijskim izazovom.

Grafikon 15.

GLOBALNI DUG POKRIVEN OBVEZNICAMA

Izvor: Sukanto Canada, Bloomberg Finance LP, DB Global Markets Research.

Hiperglobalizacija je nošena tehnološkim napretkom u transportu i telekomunikacijama, liberalizacijom svjetske trgovine, deregulacijom financijskog tržišta i padom „željezne zavjese“, tj. socijalističkog sustava. Novi tehnološki valovi su „saželi“ i prostor i vrijeme. U prvim valovima industrijske revolucije: parni stroj, električna energija, automobil, montažna linija, avioni, i sl., i kasnije u prvim valovima tehnološke revolucije: telekomunikacije, poluvodička industrija, i sl. rezultirali su gubljenjem radnih mjesta u dotadašnjim, starim industrijama, odnosno proizvodnjama. Međutim, paralelno s nestajanjem nekih industrija (proizvodnji) i velikog broja radnih mjesta, zahvaljujući tehnološkom napretku i sustavu koji je omogućavao da se inovacije šire kroz različite sektore, stvarale su se nove industrije i nova radna mjesta.

Današnji tehnološki napredak suočava društvo i političke lidere s novim izazovima, čije je posljedice za sada teško procijeniti. Radi se o robotizaciji i automatizaciji proizvodnje. Možda se ponekad precjenjuje utjecaj robotizacije na zaposlenost i distribuciju dohotka, jer se njihov broj u 2015. godine procjenjuje na 1,5 milijuna, s predviđanjem da će do 2019. godine taj broj premašiti 2,5 milijuna. Efekt njihovog uvođenja u poslovanje na zaposlenost i distribuciju dohotka širi se različitim kanalima. Iako se oni dominantno instaliraju u razvijenim zemljama, to će imati efekt i na manje razvijene zemlje, jer će se uz robotsku proizvodnju smanjiti interes za organizaciju proizvodnje i ulaganja u zemljama s manjim troškovima rada i proizvodnje. Danas je u puno većem broju poslova tehnički izvedivo instalirati robote nego što se instaliraju, ali se zbog, još uvijek njihove neprofitabilnosti oni ipak ne instaliraju. Međutim, tehnološki napredak će s vremenom, sve veću njihovu primjenu učiniti sve profitabilnijom i tada će to postati pravi politički izazov za rješavanje odnosa između rada i kapitala u redistribuciji nacionalnog dohotka. Visoka stopa automatizacije i robotizacije proizvodnje zahtijevat će potpuno novi ekonomsko-politički sustav. Jedno od osnovnih pitanja je čije će vlasništvo biti roboti i tko će kontrolirati tehnologiju automatizacije i robotizacije?

Naime, industrijska i tehnološka revolucija je uništavala radna mjesta u „starim“ proizvodnjama, ali stvarala je nove proizvodne sektore i nova radna mjesta. Tako je bilo s prvom industrijskom revolucijom, parnim strojem, koja je stvorila, između ostalih željeznicu (najveći revolucionarni preokret i utemeljila nastanak industrijskog društva), parobrod (koji je pokrenuo globalizaciju u suvremenom smislu: da se može bez velikih prepreka proizvoditi bilo gdje na zemaljskoj kugli i prodavati na sasvim suprotnom dijelu zemaljske kugle). Druga industrijska revolucija je električna energija, koja je bila temelj za stvaranje nekoliko novih gospodarskih sektora, pa zatim strojevi s unutarnjim izgorijevanjem, itd. Razvoj kemijske, avionske, poluvodičke, i sličnih suvremenih tehnologija, omogućilo je stvaranje novih gospodarskih sektora.

Razvojem robotike i automatizacije nastaje novi gospodarski sektor. Međutim, za razliku od prethodnih industrijskih i tehnoloških revolucija, njihovi proizvodi, roboti, zamjenjuju radnike u postojećim industrijama, u puno većem broju nego što se stvara broj radnih mjesta u sektoru proizvodnje robota.

Prva grupa ekonomsko-političkih pitanja su: u kojim će se sektorima zapošljavati novopridolazeća radna snaga, gdje će se zapošljavati postojeći radnici koji će zbog robotizacije i automatizacije ostajati bez radnog mjesta?

Druga grupa ekonomsko-političkih pitanja su: kako će ljudi stjecati dohodak i kako će se raspodjeljivati nacionalni dohodak? To nije samo političko i socijalno pitanje. To je i prvoklasno ekonomsko pitanje. Ako zamislimo blisku budućnost, u kojoj će roboti u velikoj mjeri zamijeniti radnike u proizvodnji finalnih proizvoda, tko će te proizvode moći kupovati ako potrošači-radnici ostanu bez posla i dohotka?

Takvu situaciju je moguće riješiti, ali ne u postojećem ekonomsko-političkom sustavu. Održivost proizvodnje, gospodarstva, države i funkcioniranje društva zahtijeva potpuno drugačiji sustav. Ne samo organizacijski, nego i sustav vrijednosti, koji će se u ekonomskom dijelu morati temeljiti na potpuno drugačijoj politici raspodjele nacionalnog dohotka i bogatstva.

Utjecaj robotizacije i automatizacije će biti brzo vidljiv, osim na radna mjesta, i na strukturu i tokove međunarodne trgovine, a time posljedično i na globalne geopolitičke odnose.

Financijalizacija gospodarstva je također izazov s kojim je svijet danas suočen. Ranih 1980-tih počela je snažna deregulacija ekonomije, osobito financijskog tržišta. Ideologizacija stvaranja profita prelila se iz poslovne i u socijalnu, kulturnu i političku sferu. Cilj te ideologizacije nije bilo društvo blagostanja, nego financijski interesi. Financijalizaciju je podupirala i ideologizacija privatizacije javnih djelatnosti: školstva, zdravstva, kulturnih i mirovinskog sustava.

Tablica 3.

**PROIZVODNJA INDUSTRIJSKIH ROBOTA, SVIJET I ODABRANE
 ZEMLJE, 2010.-2015.**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	Broj jedinica ('000)					
Svijet	120.6	166.0	159.3	178.1	220.6	253.7
	Udio (%)					
Kina	n.a.	n.a.	n.a.	5.3	7.2	8.0
Njemačka	9.8	11.4	11.6	11.1	9.4	7.8
Japan	61.3	59.1	59.8	53.6	54.8	54.4
Republika Koreja	14.2	12.8	10.0	8.9	12.2	12.6
Ostale zemlje	14.7	16.7	18.6	21.0	16.4	17.1

Izvor: UNCTAD.

Financijalizacija se može iskazati omjerom imovine banaka i bruto domaćeg proizvoda. Već do 1990-tih imovina banaka je u većini razvijenih zemalja bila više nego dvostruko veća od bruto domaćeg proizvoda, a u Japanu i 400% veća. Visoka stopa financijalizacije ekonomije suprotstavlja privatne, profitne interese, s društvenim razvojnim ciljevima. Povećanje razlika između profita financijskog sektora i dohotka građana je u prvom koraku izvor nejednakosti, u drugom koraku izvor nestabilnosti, a nakon toga ekonomske i političke krize. Nakon skoro svake krize povećavao se jaz u dohocima između onih 10% na vrhu u odnosu na onih 50% ili više na dnu.

Koncentracija velike, realne i financijske imovine u rukama malog broja ljudi dovodi do dominantne pozicije na tržištu koja omogućava bogaćenje bez razvoja inovacija u realnim proizvodima i proizvodnjama. To vodi monopolizaciji gospodarstva koja je na prvi pogled nevidljiva i dosada zakonski nije uređena. Govoreći ekonomsko-političkim rječnikom, proces financijalizacije gospodarstva vodi ka rentijerskoj ekonomiji. Stjecanje imovine velike vrijednosti, što je u najvećoj mjeri rezultat nepostojanja regulacije i spleta okolnosti, omogućuje velike profite bez dodatnog napora. Što je vrijednost imovine veća, profit može biti veći i uz manju „profitnu stopu“, zbog čega se interes za unapređenjem proizvodnje i proizvoda smanjuje. Financijska moć stvara i političku moć koja je u suprotnosti s političkom moći koja proizlazi iz demokracije, demokratske procedure i parlamentarnog sustava. Zbog ovih i drugih razloga, financijalizacije gospodarstva s rentijerskim načinom poslovanja, nije samo ekonomsko, nego i prvoklasno političko pitanje. Uz to, koncentracija bogatstva i moći, ideologizira privatizaciju javnih djelatnosti: zdravstvenog, mirovinskog, školskog, kulturnog i drugih javnih djelatnosti, čime ovaj rentijerski sektor, direktno ili indirektno preuzima dio poreza i državnih subvencija kao svoj prihod.

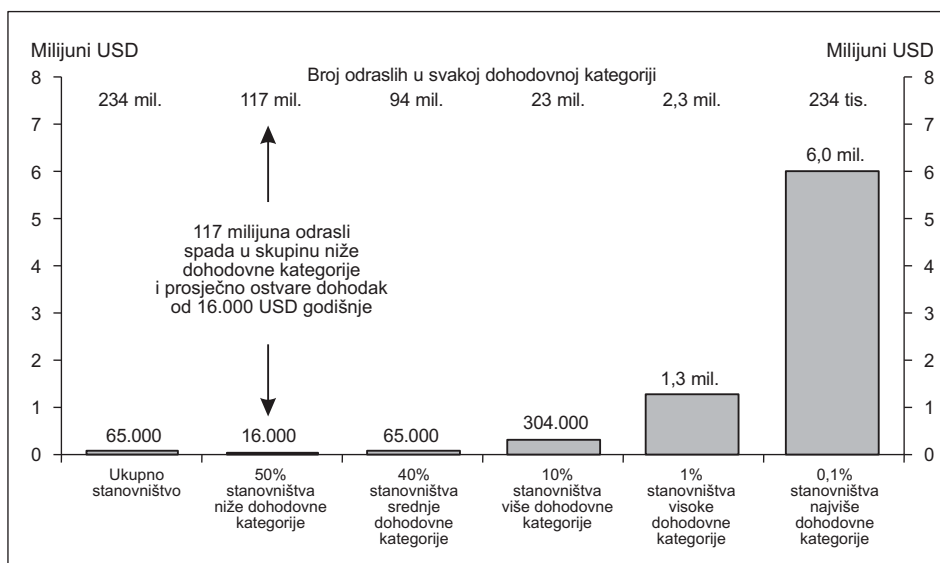
Financijalizacija ekonomije, liberalizacija svjetske trgovine, deregulacija, isključivo profitna orijentacija, privatizacija javnih djelatnosti i stvaranje globalnog rentijerskog sektora, stvara kanale za izvlačenje nacionalnog dohotka, usporava razvoj zemalja, osobito zemalja u razvoju, povećava razlike u razvijenosti, povećava nejednakosti unutar jedne zemlje i među zemljama što sve skupa čini svijet nestabilnijim.

Grafikon 16. prikazuje godišnje plaće u SAD-u. Prosječna plaća prije oporezivanja u 2014. godini u SAD-u je bila 65 tisuća dolara (za 234 milijuna radnika). Donjih 50% (njih 117 milijuna) primalo je u prosjeku 16 tisuća dolara. „Srednji sloj“ njih 40% ili 94 milijuna zaradilo je u 2014. godini u prosjeku 65 tisuća dolara, a gornjih 10%, odnosno 23 milijuna, zaradilo je 304 tisuće dolara. U samom vrhu, sa zaradom od 1,3 milijuna dolara nalazi se 1%, dok 0,1% ili 234 tisuće (od 234 milijuna) je zaradilo 6 milijuna dolara. Ovakva neravnomjerna raspodjela plaća predstavlja značajno ograničenje rasta gospodarstva, ali je istodobno i ve-

lika mogućnost za njegov rast, ako politika nađe pamet i snagu za ravnomjerniju raspodjelu.

Grafikon 16.

PROSJEČNI GODIŠNJI DOHODAK PRIJE OPOREZIVANJA
 U SAD U 2014. GODINI

Izvor: DB Global Markets Research.

Klimatske i demografske promjene su dugoročno najveći izazovi pred kojim se nalazi svijet. Jedan od pokazatelja je rast globalne temperature. Uz porast prosječne globalne temperature drugi pokazatelj su ekstremne promjene vremena. Izrazita sušna razdoblja izmjenjuju se izrazitim kišnim razdobljima. Suše se izmjenjuju s poplavama. Ekstremno visoke temperature kroz neuobičajeno duga razdoblja izmjenjuju se s ekstremnom niskom temperaturama kroz neuobičajeno duga razdoblja. Oluje su snažnije i češće nego prije.

Svjedoci smo klimatskih promjena. Proteklih 30-tak godina su bile najtoplije, unatrag stotinjak godina, otkada se precizno mjeri temperatura. Klimatske promjene nisu karakteristika sadašnjeg vremena. Kroz duga povijesna razdoblja klima se stalno mijenjala. Između dugih ledenih doba dolazila su kratka topla razdoblja. Smatra se da sada živimo u jednom od najdužih toplih razdoblja od otprilike 15 tisuća godina. Ledena doba traju oko 100 tisuća godina. Izmjene dugih

ledenih i kraćih toplih razdoblja su posljedica kretanja planeta, odnosno Zemlje oko Sunca, koja se kreće po elipsi koja se mijenja, a ne po kružnici. U svom gibanju Zemlja se približava i udaljava od Sunca i mijenja svoj nagib. Sva ta gibanja mijenjaju klimu u dugim razdobljima: cca 10, 40 i 100 tisuća godina. Promjena klime najviše utječe na život ljudi i na njegove aktivnosti u dugim rokovima. Tako je bilo i proteklih 15-tak tisuća godina koliko traje sadašnje toplo razdoblje. Pretpostavlja se da se kod prelaska iz toplog u hladno doba, ili obrnuto (klimatske promjene) javljaju vremenski ekstremi. Možda je svijet sada s tim suočen. Samo je pitanje krećemo li se prema dugoročno hladnijem ili toplijem dobu. Zaključak o klimi samo na temelju kratkoročnih kretanja mogu zavesti na krivi zaključak. Kratkoročna klimatska kretanja u odnosu na ljudski vijek su jako dugačka.

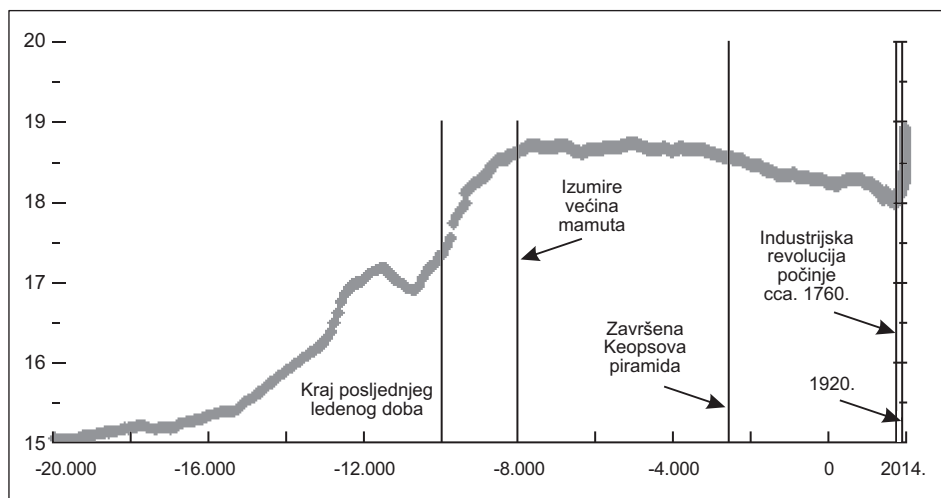
Jedan od indikatora sadašnjih klimatskih promjena je i kretanje prosječne globalne temperature. Završetkom posljednjeg ledenog doba, prije 12 tisuća godina, globalna temperatura je počela rasti, da bi se taj zaustavio nakon tisuću godina. Prije, otprilike, 11 tisuća godina došlo je do kratkog ledenog doba kad je došlo do relativnog malog pada temperature, da bi nakon toga globalna temperatura nastavila rasti zahvaljujući i razvoju poljoprivrede. U razdoblju od prije 8 tisuća godina da prije 4 tisuće godina, temperatura je bila relativno stabilna, da bi se nakon tog razdoblja do 18 stoljeća blago smanjivala. Često su do pada globalne temperature dovodile snažnije erupcije vulkana koje su izbacivale ogromne količine prašine u atmosferu, koja je sprečavala, kroz nekoliko godina, prolazak sunčevih zraka do zemljine površine. Osim pada temperature to je uzrokovalo i ekstremne promjene klime, glad i razvoj raznih bolesti. Od 18. stoljeća globalna temperatura ubrzano raste, što se pripisuje intenzivnoj upotrebi fosilnih goriva i intenzivnoj upotrebi kemije u poljoprivredi. Početkom industrijske revolucije, temperatura počinje rasti, najprije usporeno, a zatim sve brže. Razvoj poljoprivrede već je otprije počeo stvarati stakleničke plinove koji stvaraju uvjete za rast temperature na zemlji. Proizvodnju stakleničkih plinova ubrzalo je korištenje ugljena, zatim nafte, mineralnih gnojiva, itd. Rast poljoprivrede i industrije doprinijeli su rastu globalne temperature u proteklih nekoliko stotina godina, čemu treba pridodati i utjecaj kretanja nebeskih tijela. Danas je dosta rasprava između različitih znanstvenih (i interesnih) grupa, o tome, koji je veći utjecaj na rast temperature: ljudski ili svemirski?

Bilo kako bilo, porast temperature i klimatske promjene, po svemu sudeći imat će sve veći utjecaj na gospodarstvo općenito, a time i na aktivnosti ljudi. Ekonomske politike za dugi rok, bez uključivanja utjecaja klimatskih promjena na gospodarstvo, neće biti uspješne. Strategije dugoročnog razvoja svih pametnih i razvijenih zemalja polaze (uz demografske) i od klimatskih promjena. Te strategije se već rade za razdoblja duža i od sto godina.

Takvim strategijama se zemlje nastoje što bolje pripremiti za buduće okolnosti. U isto vrijeme sve je jači globalni pokret za smanjenje štetnih utjecaja ljudske aktivnosti na klimu.

Grafikon 17.

PROSJEČNA GLOBALNA TEMPERATURA, °C

Izvor: Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).

U svakom slučaju, klimatske promjene moraju biti uzete u obzir, ne više samo u dugoročnoj, nego i u politici za kratke rokove.

3. Zaključak

Mjereći bruto domaćim proizvodom, stopom zaposlenosti i nezaposlenosti, rastom svjetske trgovine, proračunski deficitom, javnim dugom, rastom tržišta kapitala i niskom inflacijom i kamatnim stopama, može se reći da se svijet oporavio od posljednje ekonomske krize. Prema makroekonomskim pokazateljima globalna ekonomija se trenutno nalazi u najboljem stanju u njoj povijesti. Međutim, ne smije se zaboraviti da je kriza utjecala na različite aspekte ljudskog života. Posljedice krize su bile vidljive i nevidljive, kratkoročne i dugoročne. Jedna politika je potrebna za zaustavljanje krize, druge politike su potrebne za saniranje posljedica krize, a treće politike su potrebne za sprečavanje budućih kriza i za budući razvoj. Sve to stavlja velike izazove pred ekonomsku znanost i praktičnu ekonomsku politiku. Između ostalog, hiperglobalizacija, financijalizacija svjetske ekonomije, rentijerski pristup poslovanju, automatizacija i robotizacija proizvodnje, sve nerav-

nomjernija raspodjela nacionalnog i svjetskog dohotka su izazovi s kojima će se globalna i nacionalne ekonomije u sve većoj mjeri suočavati u narednom razdoblju. Odgovori na ove izazove ne traže samo drugačije ekonomske politike, nego i promjenu ukupne politike i izgradnje potpuno drugačijeg i ekonomskog i socijalno i političkog sustava.

Nažalost, Hrvatska se nije dobro snašla niti u dosadašnjim promjena. Rezultat toga je gospodarsko propadanje prema dnu Europe i iseljavanje iz Hrvatske, što nije samo demografski, ekonomski i finansijski problem, nego socijalni i prvoklasni politički problem.

Literatura:

- Družić, G. (2004.). *Hrvatska obratnica - stanje i perspektive hrvatskoga gospodarstva*. Zagreb: Golden Marketing - Tehnička knjiga.
- International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank (2008.). *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Washington, DC: Commission on Growth and Development.
- IMF (2017.). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF, October.
- ILO (2017.). *World Employment and Social Outlook: Trends 2017*. Geneva: ILO.
- Jurčić, Lj., Časni Čeh, A. (2015.). „Investicije i gospodarski rast u Hrvatskoj“, *Zbornik radova 23.tradicionalnog savjetovanja Hrvatskog društva ekonomista*, 123-147.
- Tkalec, M., Vizek, M. (2009.). „The impact of macroeconomic policies on manufacturing production in Croatia“, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 121: 61-92.
- UNCTAD (2017.). *Trade and Development Report 2017- Beyond Austerity: Towards a global New deal*. New York, Geneva: UN.

GLOBAL ECONOMY TEN YEARS AFTER THE BEGINING OF THE CRISIS
(introductory speech on the Conference)

Summary

The past decade was marked by the crisis that started showing its signs at the end of 2007. In 2008 it became clear that the crisis will occur and in 2009 crisis reached its full capacity. Having in mind the experience from the Great depression in the 1930s, and crisis following the Second World War, economic science and economic policy started actions to stop the latter crisis. There were diverse reactions by different countries. In general, the world crisis was stopped already in 2010, but consequences will surely exist throughout longer time period. Some of them were evident immediately, such as production and export drop and decrease of employment rate. Some of them haven't been so noticeable at the first glance, such as social consequences and uneven distribution of the crisis burden between different social groups within a country and among different countries. Some consequences have been postponed for the future, such as bonds used for financing some of the crisis costs, that are today rarely traded and with negative interest rates.

Croatian policy did not find a way out of the crisis yet. Current positive indicators, such as growth of the gross domestic product, decrease of unemployment, decrease of the public and foreign debt are largely due to circumstances and positive surrounding, and not the economic policy. The fundamental problem of the Croatian economic policy is neglecting the industrial development. There was no transition of the Croatian old and socialist industry into a modern and market oriented industry. Non-existing industrial policy led to collapse of the existing one. In the industrial society that we live in, there is no development without the industrial development. Creating quality jobs starts with creating jobs in modern industries. Croatia does not have such approach nor such policy. The result of it is the lowest employment within EU countries and emigrations of the young generations which are not able to find jobs in Croatia. So economic problem - neglecting the industrial development with the decrease of birthrate has been becoming one of the main political problems - decrease of the population.

Key words: economic crisis, industrial development, hyper-globalisation